

duinvis, og der er sikkert mange, der paa grund af manglende sproglige forudsætninger ikke har stort udbytte af at læse hans iøvrigt udmærkede afhandling. At der kan skrives jævnt og folkeligt, uden at indholdet derved i nogen maade taber i gehalt, leverer bl. a. H. F. Petersens, J. Hvidtfeldts og K. Kretzschmers afsnit beviset for. I en tid som denne, hvor trangen til reelle oplysninger om Sydslesvig er saa stor, er det saare vigtigt, at de gives i en saadan form, at alle kan forstaa og læse fremstillingen med udbytte. Man skal ikke gøre det sønderjyske spørgsmaal vanskeligere at forstaa for den læge læser end højst nødvendigt. Det er indviklet nok endda.

Men disse kritiske bemærkninger gælder kun formen og kun for enkelte kapitlers vedkommende. Vedrørende indholdet kan der i en kort anmeldelse som denne ikke gaas i enkeltheder, og det er der heller ingen grund til. Forfatterens navne borger for, at fremstillingen er ædruelig og saglig, og at den vil fremtvinge respekt ogsaa hos vore nationale modstandere. I sammenligning med 1. bind er der i Angelbogen ofret større plads til de rent historiske afsnit, og herved har bogen utvivlsomt vundet i værdi; thi skal man lære at forstaa, hvad der i dag foregaar i Sydslesvig, er det nødvendigt, at man faar et solidt kendskab til landets omskiftelige historie. Endvidere adskiller bogen sig fra 1. bind derved, at der er et særligt kapitel om landbruget i fortid og nutid, og heri faar det berømte anglerkvæg naturligt en udførlig omtale. Et kapitel om den angelske bondegaard, der skulde have været skrevet af Zangenberg, er paa grund af forfatterens død ikke kommet med, og det savnes.

Bogen er rigt illustreret, men mangler desværre oversigtskort, og ligesom i 1. bind er der heller ingen registre. Dette savn afhjælpes forhaabentlig ved et registerbind, naar hele værket engang er afsluttet, og det ske snart!

Der er i de to nu udkomne bind fremlagt et rigt materiale til belysning af forholdene i disse gamle danske egne, men enhver, der interesserer sig for udviklingen i Sydslesvig, føler dog stadig mere og mere savnet af en sydslesvigsk Trap, og skulde det mon ikke under de ændrede forhold med de mange danske tillidsmænd spredt over hele landsdelen være muligt *nu* at indsamle materialet dertil?

Peter Kr. Iversen.

Tønder.

Tønder gennem Tiderne. Skrevet af danske Forfattere. Redigeret af *M. Mackeprang*. Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland 3. Gyldendal 1943—44.

Tønder maa siges at være en af de byer, hvis historie er bedst og fyldigst behandlet. Allerede 1861 udkom C. E. Carstens: Die

Stadt Tondern, en historisk statistisk monografi, der dog nu forlængst er forældet. Siden har dr. Ludwig Andresen med stor flid studeret sin fødebys historie og har skrevet en lang række afhandlinger, der maa betragtes som forstudier til hans hovedværk: Die Geschichte der Stadt Tondern, hvorefter han inden sin tidlige død 1940 kun naaede at faa første bind, der førte udviklingen frem til trediveaarskrigen, færdig. En del af hans tidligere offentliggjorte afhandlinger vedrørende Tønder blev dog i anledning af byjubilaet udgivet samlet under titlen: Beiträge zur neueren Geschichte der Stadt Tondern, og sammen med hans Bürger- und Einwohnerbuch der Stadt Tondern (1937) giver de værdifulde bidrag til byens nyere historie.

Det var dog kun naturligt, at Historisk Samfund for Sønderjylland i anledning af byens 700 aars jubilæum som købstad i 1943 ønskede at udgive en byhistorie, der belyste udviklingen fra et dansk synspunkt. Et forsøg paa at faa en enkel mand til at paa-tage sig opgaven mislykkedes, og værket er derfor blevet et samleværk med fhv. direktør, dr. phil. M. Mackeprang som redaktør. Det skal siges med det samme, at dr. Mackeprang har haft en heldig haand ved udvælgelsen af sine medarbejdere. Værket, der er paa 600 sider, udkom i to halvbind, og saaledes at det første, der udkom i jubilæumsaaret, omfatter den almindelige historiske udvikling indtil nutiden, medens 2. halvbind, der udsendes ved juletid 1944, er helliget en række mere specielle, men ikke mindre interessante afhandlinger.

Indledningsvis gives af statsgeolog V. Nordman en oversigt over egnens geologiske forhold, og man kunde vel i og for sig lige saa godt ogsaa have medtaget en redegørelse for egnens oldtidsfund, selv om disse ikke er særlig mange, og naar bortses fra guldhornene maaske heller ikke særlig interessante. Paa forhaand skulde det iøvrigt ikke synes nogen særlig tiltrækkende opgave at skrive om tiden indtil 1627, der i forvejen er saa fyldigt behandlet af Andresen, men det er dog lykkedes saavel dr. phil. Vilh. Lorenzen, der skriver om byens opstaaen, og dr. Mackeprang, der fortæller om dens almindelige udvikling indtil 1713, ikke blot at fremdrage nyt stof, men tilige at korrigere Andresen paa flere afgørende punkter. Den bebrejdelse, man kan rette mod Andresen, at han i for ringe grad drager sammenligninger og paralleller med forhold i andre købstæder, og at han er tilbøjelig til at lade udviklingen i Tønder være noget enestaaende, kan ikke rettes mod »Tønder gennem Tiderne«, idet der her, saa ofte anledning gives, jævnføres med forhold i andre sønderjyske eller kongerigske købstæder, ligesom ogsaa forskellen mellem kongerigske og særlesvigske byforhold klarlægges.

Bogens største afsnit »Tønder under Kongestyre, 1713—1864« er skrevet af overarkivar, dr. phil. Holger Hjelholdt, der hertil har anvendt et stort og hidtil ubenyttet arkivmateriale. Ved en grænsebys historie er det vel næppe saa meget bystyrets udvikling, skatte- og afgiftsforhold eller erhvervenes historie, der paa kalder læserens opmærksomhed — selv om Tønders hovederhverv gennem lange tider var saa specielle som kniplingsindustri og kvæghandel —, men derimod nok saa meget samlivet og brydningerne mellem de to nationaliteter. Dog ogsaa kapitlerne om byens styre og erhverv, der jo ofte i lokalhistoriske arbejder kan være tung læsning, er det lykkedes dr. Hjelholdt ved oplivende anekdoter og smaa træk — ofte hentet fra byens regnskaber — at gøre underholdende og fængslende.

Seminarieforstander M. Bredsdorff har behandlet tiden 1864—1920, hvoraf der heller ikke tidligere har været givet en samlet fremstilling. Det maa derfor saa meget desto mere beklages, at der til denne interessante skildring, der lægger hovedvægten paa danskhedens udvikling, savnes fyldestgørende kildehenvisninger. Forstander Bredsdorff har endvidere givet en god og let læselig oversigt over seminariets historie.

I modsætning til hovedparten af andre købstadshistorier er der ofret meget plads paa den allernyeste historie. Amtsländinspektør J. L. Mosbech har behandlet den materielle og politiske udvikling 1920—43, medens provst E. Christensen, amtsskolekonsulent Nic. Svendsen og rektor J. Randrup har skrevet om kirke og skole i samme periode. Fra et dansk synspunkt er det jo ogsaa den nyeste tid, der interesserer mest, idet det var i denne tid, at danskerne — eller rettere de dansksindede — blev de fleste! Thi som det klart og uimodsigeligt fremgaar af landsarkivar Joh. Hvidtfeldts vægtige afhandling om befolkningen, saa var denne saa godt som udelukkende af dansk afstamning. Adskillige kongerigske byer kan endda opvise et større element af tysk afstamning end Tønder. Der kunde maaske rettes den indvending mod Hvidtfeldts afhandling, der er skrevet paa grundlag af omfattende arkivstudier og er fyldt med tabeller og statistik, at den er noget lærd anlagt til en bog, der jo gerne skulde være allemands læsning, men paa baggrund af de tyske forsøg paa at skildre Tønder som en urtysk by maa det siges at være paa sin plads, at denne værdifulde afhandling er kommet med netop i byhistorien, og at de tyske paa-stande her paa saa haandfast en maade er blevet taget under behandling.

Dr. phil. Anders Bjerrums kapitel om folkesproget vil ligeledes blive omhyggeligt studeret i begge nationale lejre. Medens man

tidligere fra dansk side har ment, at saavel hjemmesproget som omgangssproget i Tønder var dansk til langt ned i det 19. aarh. (Allen og Cl. Eskildsen), paaviser Bjerrum ved hjælp af en række sprogprøver hentet fra retsprotokollerne (vidneudsagn), at byens borgere i hvert fald indtil 1670 maa have været tvesprogede, dog saaledes at hjemmesproget for alle var dansk, medens omgangssproget kunde være nedertysk.

Desuden indeholder værket en afhandling af Stig Juul om retsudviklingen, medens Vilh. Lorenzen skriver om det forlængst nedbrudte Tønderhus og om byens gader og gamle huse. Endelig har museumsinspektør Chr. Axel Jensen skrevet om den nylig restaurerede Christkirke og dens rige inventar.

Bogen, der er rigt illustreret, er forsynet med et personregister, men savner sted- og emneregister.

Peter Kr. Iversen.

Anholt.

E. A. Hobolt: Anholt i Fortid og Nutid. Gyldendal 1946.

Midt ude i Kattegat, stormømsust og ensom ligger Anholt, en af vort lands ejendommeligste øer. Dens særegne, men ugæstfri natur har sat sit præg paa de mennesker, som igennem aarhundreder har fristet livet der. Mange gamle kulturformer, som forlængst er forsvundet fra fastlandet og de større øer, er bevaret her og giver tilværelsen et ejendommeligt præg. Anholt er derfor et interessant studieomraade for den, som gerne vil kende fortidens liv og livsformer og sætte sig ind i de henfarne slægters tænkemaade.

Øen har gang paa gang været behandlet i den historiske og geografiske litteratur, og Evald Tang Kristensen har udgivet et selvstændigt værk om dens folkeminder: *Øen Anholt i Sagn og Sæd*. Den lille bog, som øens lærer *E. A. Hobolt* nu har udgivet, er dog det første forsøg paa en samlet beskrivelse af øen med en mere indgaaende redegørelse for dens skæbne gennem aarhundrederne. Forfatteren har flittigt gennemgaaet den trykte litteratur og har ogsaa lyttet til den indfødte befolknings fortællinger og beretninger. Men hans undersøgelser om de historiske forhold er ikke ført til bunds. Han har ikke gjort noget forsøg paa at udnytte arkivernes store utrykte kildestof, og selv de mange trykte kilder har han som regel ladet ligge. Kancelliets Brevbøger er f. eks. kun benyttet for aarene 1551—60. Det er ikke til at undre sig over, at bogen under disse omstændigheder kun i ringe grad kan give oplysninger om de ældre tider og saa at sige ikke indeholder nyt historisk stof. Selvom »Anholt i Fortid og Nutid«